

Јозеф Рацингер - Бенедикт XVI

ЕВРОПА

Њени темељи данас и сутра

НОВОЛИ

Наслов оригинала :

Joseph Ratzinger – Benedetto XVI
Europa, I suoi fondamenti oggi e domani,
Libreria Editrice Vaticana
Edizioni San Paolo s.r.l – Cinisello Balsamo (Mi)

© за српско издање Новоли
Београд, 2010.

Превод: Игор Радојчић

Лектор: Сања Настић

Коректор: Ивана Антић

Насловна страна: Саша Живаљевић

За издавача: Игор Радојчић

Европа из угла „Друге Европе”

Данас Православна Црква егзистира у једном новом, радикално новом свету. Настала су тзв. „православна” царства и државе. Донедавно „православним светом” се означавао Балкан и Источна Европа. За већину западњака тај свет није припадао Европи већ Оријенту. Са њим су поистовећивани „деспотизам”, „мрачњаштво”, „конзерватизам”, „тиранија” и „заосталост”. Стицајем многих трагичних историјских околности у 20. веку, а и услед великих миграција, велики број православних је напустио свој завичај настањујући се широм света. Православна Црква сада постоји на свим континентима. Исти је случај и са Српском Православном Црквом. Православље је данас и у географском смислу светски феномен. Оно се сусреће са једним светом и етосом који је изнедрила западноевропска цивилизација, тј. католичка и протестантска Европа. За њих је тај свет био вековима и туђ и непријатељски. Данас то постаје њихов свет у свакодневном животу. Источно-хришћански народи теже том свету као жељеном идеалу. Истина има и отпора, али су они више идеолошке природе. У свакодневном животу разлике скоро и да не постоје, сем на нивоу животног стандарда. Народи Источне Европе определили су се да са народима Западне Европе изграђују заједнички европски дом.

После слома комунистичких (реалсоцијалистичких) режима у Источној Европи и на Балкану, православље се обнавља, регенерише и ревитализује тако да се с правом

може говорити о својеврсној „ренесанси” православља крајем 20. и почетком 21. века. Тешко је рећи шта је условило тај препород: велика друштвена криза, рат на просторима бивше Југославије, слабости других друштвених субјеката, властита мисија, савремена неопатристичка теологија која значи исто што и свеж ваздух за кућу која није предуго проветравана, или је реч о дару и чуду Божјем? Но и поред тога, тешко је не приметити да се Православна Црква налази у неком чудном стању: напред не може, назад нема куда. Очигледно је да се суочава са великим искушењима и изазовима, споља и изнутра. На унутрашњем плану то су питања идентитета Цркве, улога лаика у Њој, јединство међу помесним православним Црквама и институционална организација коју намећу нове, промењене историјске и друштвене околности. На спољашњем плану ту су питања: екуменизма, интеррелигијског дијалога, генетичког инжењеринга, информационе и биотехнологије, екологије, европских интеграција, глобализма.

„Глобализација” и „европске интеграције” нису примарна питања и од суштинског значаја за Цркву, али су изазови које не може да игнорише. То су проблеми који изискују црквени став и тумачење јер муче већину Европљана и људи у свету. На социолошком плану постоје „глобалисти” и „антиглобалисти”, „еврооптимисти и „евроскептици”, они који а priori прихватају и они који панично негирају и одбијају ове феномене.

„Глобална” димензија Цркве

Европске интеграције и глобализација света нису идеје које су туђе (или не треба да буду туђе) Цркви. Ма колико звучало чудно, али је оправдано тврдити: глобализација је иманентна самој природи Православне Цркве. Хришћански

Бог, Света Тројица није племенско и национални божанство већ Бог „глобалне” љубави и бриге за цео свет, за све што је створено. Сва Христова дела у историји имају универзално и глобално значење, свечовечански и свекосмички значај. Све што Црква има, што она јесте и што треба да чини има глобалне хоризонте. Црква је „шира од небеса” (древна богослужбена химна). Она обухвата све што постоји, али ничим не може бити обухваћена. Под кров Цркве могу стати сва племена, нације и народи света, али Она не може да се поистовети ни са једним. Црква јесте најчвршће и најсмисленије јединство и интеграција. Чланове Цркве сједињује како каже грчки философ и теолог Христо Јанарас „прихватање призива који из корена мења њихов живот: он индивидуе и фрагментарне монаде претвара у јединствено тело, у Цркву”. Њихово сабрање се не исцрпљује у једноставном скупу и није тренутан, случајан догађај. Они живе као Црква, као јединствено тело живота причешћују се „браћа” - као браћа која црпу постојање из исте матрице-бивају чланови једног органског, живог тела¹. Велики оци и учитељи Цркве говоре о „космичкој Литургији” тј. плану Божјем да цео свет постане Црква. Јединство и „глобална” природа Цркве не ограничава се само на њене чланове, већ се простире на сву творевину, на сферу свукупног². Православна Црква се свакодневно моли за: „мир свега света” и „сједињење свих”. Литургија се служи за цео свет. „Твоје од Твојих Теби приносећи због свега и за све” (молитва узношења). Кроз причешће Телом и Крвљу Христовом, сваки верник постаје Христов али и „глобални сутелесник, сједињујући се са свима онима које је Христос обухватио својом безграничном љубављу, измирује се и усклађује са светом, са целокупном творевином”³. Дух Свети је „свуда присутан” и „све ис-

1 Јанарас Х., *Азбучник вере*, Беседа, Нови Сад 2000. стр. 180.

2 Зизијулас Ј., *Евхаристијско виђење света у зборнику „Православна теологија“*, Београд, стр. 18-20

3 Јанулатос А. *Глобализам и православље*, Београд, 2002. стр. 37.

пуњава”. Нови завет, тј. Откривење Јованово се завршава визијом (виђењем) „новог неба и нове земље” (Отк. 21,1). У православном хришћанском искуству у свету ништа не може да постоји само за себе-изоловано. Све што постоји за своје постојање потребује друго. Свака изолација за последицу би имала смрт. То искуство потврђује и наука. Зато хомистичка слика света данас изгледа најуверљивија. Надахнути тим искуством поједини православни мислиоци (Достојевски, св. Николај Велимировић и др.) знатно су пре савремених „мондијалиста”, „космополита”, „глобалиста” говорили о „свечовечанској заједници”, „свечовечанском братству”. Томе треба да преходи „свечовечанско образовање и васпитање”, које би обликовало тип човека са свечовечанском бригом, тугом, осећањем и љубављу. Сви људи имају истог творца, исту људску природу, припадају истоме свету као и ми, живе од истог света као и ми. Зато св. Климент Александријски каже: „После Бога, сматрај сваког човека за бога”.

Ако се остане само на овој тврдњи, могао би да уследи приговор да је ту реч само о једном надисторијском, романтичарском црквеном ставу који реално историјско искуство демантује. Приговор је оправдан. Свет је на емпиријском плану (чак и хришћани) подељен. Наше време као и целу историју обележавају поделе, сукоби, деобе, сурови ратови. Суровији но икада пре јер је технологија злочина усавршена до неслућених размера. То је трагедија греха. Свет ће због тога такав остати до краја историје. „Јединство света-свет као „глобално село” није датост, већ процес, задатост, крајњи циљ. Јединство Цркве и јединство човечанства у потпуности ће се подударати само у пуноћи Царства Божјег, а никако раније”⁴. Али ово не треба да значи капитулацију хришћана пред стихијама зле воље и одустајање од напора за самопостојање, миран суживот, братски однос и сарадњу различитих људи, независно од њихове верске, рас-

4 Мајендорф Ј. Јединство Цркве и јединство човечанства у зборнику „Хришћанство и европске интеграције”, Београд, 2003. стр. 281

не, националне, културне и језичке припадности.

Црква има задатак да изграђује „свечовечанску заједницу“, „цивилизацију љубави“. Од тог циља не треба одустати и кад нема конкретних резултата. У супротном, Црква би изневерила саму себе. Сви „глобалисти“, „мондијалисти“, „космополите“ у Цркви имају искреног пријатеља и савезника, иако се не слаже увек са њиховим идејним темељима.

Ово не доводи у питање ни постојање конзервативних, десничарских група и појединаца унутар саме Цркве. Задатак Цркве није, дакле, да негира „европске интеграције“ и „глобализацију“ света, већ да их тумачи и објашњава, да се храбро хвата у коштац са патологијом модерних друштава, чувајући се тако да и сама не буде увучена у „кодове“ савремене потрошачке идеологије прогреса.

Европски континент и цео свет се данас интегришу невероватном брзином. У том и таквом свету Црква мора да пронађе свој *modus vivendi*. Њихов међусобни однос треба да буде антиномичан. Црква је у свету али није од света. Она не може да се апсолутно поистовети ни са једним политичким пројектом, ма какав и колико савршен био. Не може да се иденификује ни са једним типом државе, али може да подржи и охрабри оне који се залажу за државу утемељену на начелима слободе, права, правде, недискриминације, која штити људска права, слободе и достојанство, која се бори против мита, корупције, трговине људима, дроге, тероризма. Црква треба да буде својеврсна „опозиција“ свакој власти, тј. држави. Она не може бити против државе, али треба да је „демистификује“ и да јој одриче оно суштинско, придајући јој само условну и релативну вредност. Од ње се очекује демистификација „нације“, „новца“, „секса“ и свих других митова и божанстава, и указивање да све треба да буде у функцији човека па и држава, а не обратно.

Православна Црква саморазумева себе као конститутивни фактор Европе. Православље није страни елемент у географском, политичком, религијском и културном простору

који се зове Европа, нити га таквим треба сматрати. „Ми смо Европа пре Европе” (митрополит Јован Зизијулас). Колевка европске културе је Грчка, Балкан. Преко Балкана су вековима културна и цивилизацијска добра европског Истока усмеравана према Западу и обратно. Ту су се укрштали путеви: север-југ, исток-запад Европе. Европу није нико тако лепо дефинисао као Пол Велери: „Европљанин није одређен расом, ни језиком ни нацијом, пошто је Европа домовина многих језика, националности и традиције... Европљанин је свако ко је прегрмео романско поимање правде, ко је добро разумео грчко образовање и ко је прихватио и усвојио хришћанско учење”. Првојерарх Православне Цркве у Албанији архиепископ Анастасије сматра да је Европа незамислива без православних народа и њихових култура. „Рим, Атина и Јерусалим представљају троделни темељ европског духовног живота”⁵. Свакако да удео словенских, германских и других култура у Европи није мали и безначајан. Савремени европски идентитет је незамислив и без просветитељства и секуларизма европског. Архиепископ Анастасије чак сматра да је „Европска унија дело хришћанског духа и може се схватити само као израз хришћанског учења”⁶. За Православну Цркву Европска заједница не представља само економску и политичку сарадњу одређених земаља нити је она само међудржавна заједница са политичким и економским циљевима. „За Цркву - Европа представља одређени духовни узраст хришћанства, јер она у себи садржи римско наслеђе, као и јелинско образовање које је хришћанство временом пригрлило и ширило током средњег века, као и у каснијем периоду.

Европска унија није политички акт, већ духовна одговорност”⁷ каже архиепископ Анастасије. Цариградски

5 Јанулатос А. Реч и улога православља у Европској унији, у Зборнику Хришћанство и европске интеграције, Београд, 2003. стр. 165.

6 исто стр. 165.

7 исто стр. 168.

патријарх Вартоломеј у свом молебану за Европу изговореном у стразбуршкој катедрали каже: „Нека смисао Европе буде несводиви човек, целовити човек: не само homo economicus већ homo adorans! Нека смисао Европе буде личност која се опрезно приближава другоме, будно ослушкујући са уважавањем и одговорношћу... Нека Европа буде катедрала богочовечности, у којој ће бити места за сва истраживања модерног и све мудрости традиционалног”⁸. „Православна Црква поздравља сваки напредак у правцу помирења и јединства. Посебно поздравља ход Европе ка њеном јединству и подсећа на чињеницу да у њој живи велики број православних хришћана а очекује се да ће јој се у будућности прибројати и други православни хришћани. Не треба заборавити да су земље Јужне и Источне Европе у већини настајене православним народима који су дали одлучујући допринос у уобличавању европске културе и европског духа. Ова чињеница значи да и наша Црква јесте значајан чинилац у формирању уједињене Европе, а то само увећава њену одговорност”⁹. А.Шмеман, велики православни теолог 20 века, говори о нестанку „православних светова”¹⁰. Савремени свет у коме Црква егзистира, свеједно да ли је реч о Истоку или Западу „више није њен свет”¹¹. Тај свет доводи у питање њену саму суштину¹².

Крсташки ратови, два светска рата у 20. веку и бројна друга трагична искуства створили су код народа на Балкану одређене страхове и подозрења према Европи. Међу њима и код Срба. Данас неки кругови у Европи а и у самој Србији истичу да је Српска црква највећа препрека европским интеграцијама и „модернизацији” Србије. У Српској

8 Васељенски патријарх Вартоломеј I, Молитва за Европу, у зборнику Хришћанство и европске интеграције, Београд, 2003. стр.10

9 Саопштење са савет овања Патријараха у Цариграду 15. марта 1992. у: Светигора, 1992. бр. 3. стр. 11

10 А. Шмеман, Православна Црква у свијету неправославним, Светигора, 1992. бр. 7-8 стр. 27

11 исто 27

12 исто 27

Цркви постоје извесни критички ставови према Европи, али она није антиевропска. Говорећи о хришћанској визији Европе из православне перспективе, епископ Атанасије (Јевтић), вероватно и најбољи теолог код Срба, између осталог каже: „У нашем историјском заједничком животу више народа и нација у Европи не само да нема ничега лошег него, напротив, ту треба видети вољу Божију и задатак заједништва у разноликости, јединстава у различитости.”¹³ Он види као задатак свих хришћанских народа и цркава у Европи „реевангелизацију себе” и „изграђивање једног католичанског Тела Христовог, што је Црква која је јединство у разноликости по слици Свете Тројице”.¹⁴ Српска црква је чланица Светског савета цркава. Активно учествује у његовом раду. Она шаље своје представнике на домаће и међународне скупове који су посвећени екуменском и интеррелигијском дијалогу. Своје студенте шаље на католичке и протестантске факултете. Православни богословски факултет Унивезитета у Београду има институционалну сарадњу са папским Лутеранским унивезитетом. Током минулих година она је угостила најугледније личности из Католичке цркве и протестантских Цркава. Тврдити да је Српска црква антиевропски усмерена је готово исто што и тврдити да је против себе јер она има пет епархија на територији Западне Европе и велики број својих верника. Сигурно у Српској Цркви има појединаца који дају неодмерене изјаве и пишу антиевропске памфлете али то није, и не може бити, израз Цркве, већ само њихове безначајности и скучености.

Бити православан (Србин, Грк, Бугарин, Румун) није у несагласности са бити за заједнички европски дом. Међутим, хришћанство у целини и Православна Црква у својој мисији не смеју се ограничити само на неку „евроцентричност”. Црква „мисли глобално”. „Она не може замислити Европу без дру-

¹³ Јевтић А. Хришћанска визија Европе из православне перспективе, у зборнику Хришћанство и европске интеграције, Београд, 2003. стр. 174.

¹⁴ исто стр. 180

гих континената.”¹⁵ Уколико би се Православна Црква супротстављала вољи већине народа у Европи (па и оних које назива „својим”) да створе уједињену Европу, била би историјска грешка. „Православље није позвано да парира Европи, како би то многи хтели под утиском горчине и разочарења која су код православних изазвали њихови европски партнери, већ је позвана да Европу сматра својом, својим природним простором и домом.”¹⁶ Овај данас најутицајнији православни теолог и епископ Цркве Христове иде и корак даље па каже да „изолација православља у Европи, православље може учинити сектом или гетом, маргинализовати и онеспособити за служење и допринос у духовном збивању Европе.”¹⁷ Европска унија се данас задовољава правним јединством (ово подразумева и људска права) и дозвољава, чак и подстиче сваки други плурализам: религијски, културни, национални, језички, морални. То значи да не прети опасност православним да у Европи изгубе свој идентитет, ни црквени ни национални. Ако се осврнемо на историју источно хришћанских народа, онда се долази до закључка да су они настојали да као основу јединства изграде јединствени космо-теоријски поглед на свет. Питање шта треба да буде темељ европског јединства у будућности је тачка око које треба да се поведе критички и стваралачки дијалог. Већина православних и хришћанских мислилаца сматра да за чврсто јединство није довољно само правно, политичко и економско јединство већ да са тим треба да постоји изградња духовног јединства и „европског идентитета”.

Примарни циљ свих хришћана у Европи, па и православних, свакако је „нова евангелизација” Европе. То не значи „рестаурацију европске прошлости”, већ откривање и сведочење Христа у условима слободе и плурализма европском народима. „Црква ће за будућу Европу учинити најбоље ако

15 Леман К. Хришћански корени европског друштва, у зборнику Хришћанство и европске интеграције, Београд 2003. стр. 190.

16 Зизијулс Ј. Сведочење и служење православне жене у уједињеној Европи, у зборнику Хришћанство и европске интеграције, Београд 2003. стр. 206

17 исто стр. 206.

остане верна властитом задатку.”¹⁸ Улога Цркве је превасходно егзистенцијална а не политичка. Њен је циљ да афирмише један нови етос, менталитет, стил живота, који се распростире на сав друштвени живот, на институције држава и друштва укључујући и саме политичке одлуке. Она Европи треба да открива надевропске, надисторијске, натполитичке циљеве и вредности. Хришћани се на првом месту боре не за „демократију”, „људска права”, „бољи стандард” него за Царство Божје. То је Европи и свету најпотребније. Уколико она остане на позицијама радикалног антропоцентризма и индивидуализма, утилитаристичко - хедонистичке етике, потрошачког менталитета и „тржишног карактера” (Е. Фром) наћи ће се пред великим искушењима и неизвесном будућношћу.

Православни са другим хришћанима треба да покушају да постојећи европски хипериндивидуализам трансформишу у европски персонализам („личноцентрични менталитет”- Зизијулас) јер „у православном етосу поштовање особенисти представља темељни принцип.”¹⁹ Европи је преко потребно, као киша сувој земљи, превазилажење метафизичког дуализма, помирења душе и тела, разума и вере, духовног и материјалног. Неопходна јој је равнотежа на релацији Бог-човек, један-многи, локално-универзално. Црква не може да прихвати интеграције које имају за последицу асимилацију, нити јединство које уништава различитост, и различитост која разара јединство. „У друштву мора постојати и поштовање свих облика другачијег који не спутавају слободу других личности”. У тој „помиреној различитости” „мора постојати поштовање различитости културе.”²⁰ Црква мора да „искључује искључивост” тј. да пројављује љубав и бригу према сваком човеку.

Било би више него драгоцено уколико би Црква у Европи

18 Леман К., Хришћански корени европског друштва, у зборнику Хришћанство и европске интеграције, Београд 2003. стр. 189.

19 Зизијулас Ј.ц.д. 207

20 Зизијулас Ј. Есхатолохија и друштво, Видослов, 2003. стр.93.

својом теологијом артикулисала једну нову философију политике и јавних служби. Суштина те нове политике би била у образовању и поимању политичких функција (служби), првенствено као служења (власт и моћ за) а не као моћ потчињавања, покоравана и поробљавања. Човекољубље и трезвеност, љубав и солидарност немају ничег заједничког са „репресивном толеранцијом” (Маркузе) или „прогонитељском толеранцијом” (Романидис) које служе као средство за тлачење других.

Превод дела Европа папе Бенедикта XVI на српски језик је важан културни догађај. Ради се о делу не само поглавара најбројније хришћанске Цркве већ и једном од најутицајнијих католичких теолога и мислилаца савременог света. „Бенедикт XVI је папа хришћанске наде коме се обраћају милиони људи из читавог света, а историја га оптерећује огромном одговорношћу. Он је фигура која највише потреса нашу савест и подстиче нашу пажњу”.²¹ Ова књига у једном делу говори шта Европа јесте, што може и што мора бити а у другом о мерилима исправног (*recta ratio*) политичког деловања. Како сам каже у предговору овом делу циљ му је да избистри наш поглед у разликовању онога што помаже од онога што штети изградњи Европе.

Лаицистички либерализам који обликује савремену Европу види је првенствено као економску, монетарну и политичку („уставни патриотизам”) заједницу, отуђену од њених хришћанских корена и идентитета. „Бог и његова воља преостају имати важност у јавноме животу”.²² То има за последицу да се данас Европа осећа несигурном, неизвесном, забринутом. Она данас осећа духовну празнину („изнутра постала празна”) и моралну пустош. Не прихвата Цркву иако је делимично открива. „Људи почињу да схватају да отпадништво од хришћанства делује попут дроге: прво ствара занос свемоћи,

21 Пера, Марчело, Зашто се морамо звати хришћани, Службени гласник, Београд, 2010.15

22 Ratzinger, Joseph, Европа, Verbum, Split, 2005. стр.19

а затим изазива изнемоглост од фрустрације. Ако Европа одбија хришћанство, биће кратког даха и неће више имати ништа тако чврсто нашта би могла да се позове и тако трајно око чега би могла да се уједини”²³. Папа Бенедикт XVI види Европу, метафорично говорећи, са три главна града: Атина, Рим и Јерусалим и три брда: Синај, Акропољ и Голготу. Хришћанство је попут мора које скупља воде из многих потока, меша их и стапа, надахњује и преображава. Европа је нека чудесна синтеза јелинске философије, римског права (институционализма) и библијске вере. То чини њен идентитет без кога нема стварног и дуготрајног европског јединства. Европа се не може дефинисати, изрећи „географским појмовима” јер је она „културни” и „историјски” појам.²⁴ Још мање се да разумети без њеног хришћанског наслеђа. „Ако Европа жели да се уједини, мора да се изјасни као хришћанска”,²⁵ каже велики поштовалац, пријатељ и у много чему истомишљеник папе Бенедикта XVI Марчело Пера, сенатор Републике Италије који себе сматра хришћанским либералом. Интеграција и уједињење Европе треба да подразумева, осим субјекта који треба интегрисати, и интегришући субјекат а то је идентитет. „Идентитет је, дакле, основа за европско уједињење, баш као што је душа од суштинске важности за живот једног тела”.²⁶

Мисли и ставови о Европи изнети у овој књизи немају конфесионални карактер, иако је аутор поглавар Католичке Цркве. Његова визија Европе је „Европа са два плућна крила”. Ти ставови имају општехришћанско значење и важење, релевантно не само за теологију него и за политичку теорију и праксу.

Протојереј-ставрофор
проф. др Радован Биговић

23 Пера, М., исто стр.102

24 Ratzinger, J., стр.11

25 Пера, М., исто стр.62

26 Пера, М., исто. стр.75